

4000 JAAR OERLE

700 JAAR VRIJHEID OERLE

(6) Vrijheid Oerle

De Oerlenaren kunnen zich in 2011 ook verenigen om te herdenken dat 700 jaar geleden vrijheidsrechten werden toegekend.

Tussen 1195 en 1468 begunstigde de hertog veertien plaatsen in de Meierij van 's-Hertogenbosch - waaronder Oerle - met het privilege van vrijheid. Het verlenen van dit voorrecht wordt door sommigen uitgelegd als het schenken van stadsrechten. Er was echter geen gedefinieerd onderscheid tussen stad en vrijheid; de status van een plaats was een kwestie van een ongeschreven, algemene mening (aan een stad werd een hogere status toegekend dan aan een vrijheid en een vrijheid was meer als een dorp). De term stadsrechten is een uitvinding van historici, van een formele verlening van de stedelijke status of stadsrechten was in de Meierij geen sprake.¹⁾

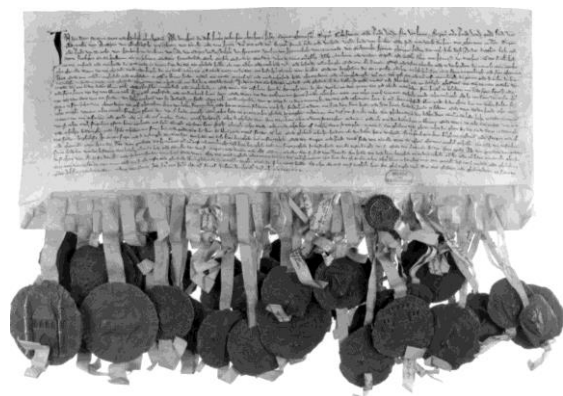
Steden met een oorkonde, waarin stadsrechten werden verleend, waren er niet; wél beschikten sommige 'steden' over een schriftelijke getuigenis, waarin bepaalde privileges werden toegekend. Een vrijheid was een gevrijde gemeenschap: een begrenst gebied of een plaats waarvan de inwoners één of meerdere privileges genoten, bijvoorbeeld vrijstelling van tol (geldelijke heffing op het vervoer van goederen).

Een document, waarin de hertog van Brabant aan Oerle het privilege van vrijheid verleende, bijvoorbeeld dat alle inwoners van Oerle dezelfde vrijheidsrechten (*eandem libertatem*) kregen als de burgers van ..., is nooit gevonden. Dat Oerle toch een vrijheid was, blijkt uit oorkonden waarin Oerle als vrijheid optreedt. Ook is er een verklaring onder ede door oude personen afgelegd voor de schepenen van Oerle, op 28 mei 1404. Hierin staat onder andere: ... *dat de dorpe van Oirle een vrijheijt gheweest heeft ongescijden tseventigh jaer lanck ende meer, ...*²⁾ (Dus vóór 1335 al een vrijheid was.) De vrijheid Oerle heeft echter nooit stedelijke pretenties gehad terwijl van enkele Meierijsche vrijheden en steden, zoals 's-Hertogenbosch, Eindhoven, Oss en Helmond, bekend is dat zij destijds toestemming kregen een muur of wal te bouwen, doch er zijn ook vrijheden geweest (o.m. Oirschot, Turnhout) die geen ommuring wensten; voor Oerle is hierover niets bekend. In de opsommingen van de Brabantse steden en vrijheden wordt Oerle steeds aangeduid als vrijheid.

Waarschijnlijk tussen 1311-1312 werd de gemeenschap Oerle door hertog Jan II van Brabant begiftigd met het privilege van vrijheid,³⁾ dit wil zeggen het werd een plaats met eigen rechtspraak en bestuur, maar zonder stadsmuren (elders heet zo'n plaats altijd 'stad').

De vrijheid Oerle omvatte het gehele grondgebied van het dorp Oerle.

De kern van de vrijheid Oerle werd door de regenten van de vrijheid in de 14e-15e eeuw toegedicht aan Zandoerle en gesitueerd rond het daar gelegen marktveld. Althans het vrijheidszegel van Oerle toont het opschrift: + S'[IGILLUM] COM[M]UNE : LIBERTATIS D'[E] SANDOERLE (=gemeenschappelijk zegel van de vrijheid Zandoerle).

(Waarschijnlijk werd het domein van de Postelse grondheerlijkheid als niet behorend tot de vrijheid beschouwd.)

Afbeelding van het vroegste zegel van Oerle uit 1355. (tekening: Jacq. Bijnen)

Oorkonde van 8 maart 1355, bezegeld met onder andere het vrijheidszegel van Oerle (Sandoerle).

¹⁾ Asseldonk, M., van, *De Meierij ontrafeld*, Plaatselijk bestuur, dorpsgrenzen en bestuurlijke indeling in de Meierij van 's-Hertogenbosch, circa 1200-1832, 2003 Tilburg, p. 27. (Uitgave: Stichting Zuidelijk Historisch Contact Tilburg.)

²⁾ Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Oud Rechterlijk archief Oerle en Meerveldhoven, R 293, p. 166-168, (kopie van origineel, geschreven door de secretaris van Oerle E. Duijtz, d.d. 8 juni 1689).

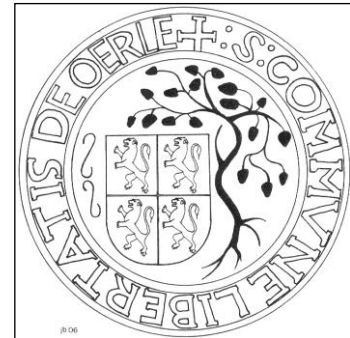
³⁾ Bijnen, J.F.C.M., *Veldhoven*, 4000 jaar geschiedenis van Oerle, Meerveldhoven, Veldhoven en Zeelst, 2005, p. 70.

In officiële stukken werd in de aanhef het dorp Oerle steeds de 'vrijheid Oerle' genoemd, doch merkwaardigerwijs werd aan het document een zegel met het opschrift 'vrijheid Zandoerle' gehangen, terwijl buiten het zegelopschrift nergens een vermelding over Zandoerle als vrijheid te vinden is.⁴⁾

Hier staan we voor het raadsel waarom de titel vrijheid op het schependomzegel wordt toegedicht aan Zandoerle terwijl er Oerle zou moeten staan. Uit welke koker de vermelding Zandoerle als vrijheid komt blijft duister temeer daar voor het laten maken van een zegelstempel de hertogelijke kanselarij haar toestemming moest geven, onbekend is of het ontwerp werd gefiatteerd.

Nog op 1 april 1544 zegelden de regenten van de vrijheid Oerle met het in 1355 gebruikte stempel.⁵⁾ Een zegelstempel met de juiste vermelding van de vrijheid Oerle is van latere datum en dateert waarschijnlijk uit eind 16e eeuw; althans in een publicatie uit 1610 wordt als tekst op het zegel van Oerle vermeld '+:S:[igillum] commune libertatis de Oerle'.⁶⁾ Het stempel bestaat nog en wordt bewaard in het gemeentearchief van Veldhoven een lakafdruk van dit zegel is (nog) niet gevonden.

Afbeelding van het zegel van de vrijheid Oerle (waarschijnlijk eind 16^e eeuw), gebaseerd op de oudere zegelafbeelding van de vrijheid Zandoerle. (Opvallendste verschillen zijn, de vorm van het schild en de enkelstaartige leeuwen.) (tekening: Jacq. Bijnen)

Om de onafhankelijkheid van het openbaar bestuurslichaam de 'vrijheid Oerle' ondubbelzinnig en geheel los van het allodium van Kerkoerle waar Postel (ook in kwesties van huwelijks- en erfrecht voor haar parochianen) de jurisdictie bezat, tot uitdrukking te brengen, hebben de regenten van de vrijheid Oerle er zeer waarschijnlijk voor gekozen met het zegelstempel te laten zien dat de vrijheid Oerle zetelde op Zandoerle (het historische centrum en het grootste gehucht van Oerle) en dat de rechtsmacht van de kerkelijk instelling (parochie en het godshuis van Postel) niet verder reikte dan haar eigen bezittingen in Kerkoerle. Het gevoel van de autochtone Oerlenaren dat zij in hun status - door de ontwikkeling op Kerkoerle - in het defensief werden gebracht, kan worden gestaafd met de kwalificatie in de oorkonde uit 1281 (zie opstel 4) waarin het Postels gebiedje bij de kerk *opidi sive ville* wordt genoemd.⁷⁾ Deze kwalificatie laat zien dat Postel en de pastoor met zijn parochianen 'hun' territorium zagen als zijnde het voornaamste deel van Oerle. (De betekenis van het begrip *opidum* is complex en wordt gebruikt om het begrip stad, vrijheid of plaats met een hogere status dan een dorp aan te geven.) Dit alles bijeen kan een onderliggende drijfveer zijn geweest om het historisch primaat van Zandoerle op het vrijheidszegel tot uitdrukking te brengen.

Tevens kan niet geheel worden uitgesloten dat er bij de instelling van een schepenbank, bij de Oerlenaren ook een gevoel had postgevat van heropleving naar de vroegmiddeleeuwse tijd - vóór de vestiging van het grondheerschap van de familie Van Oerle - toen in Oerle een plaatselijke rechtspraak kan hebben gefunctioneerd doch die mogelijk in concurrentie met de door de grondheer ingestelde rechtspraak aan importantie had ingeboet of inactief was geworden.

Immers de autochtone inwoners kunnen als geen ander uit de overlevering hebben geweten dat Zandoerle oudtijds - vóór de bouwtijd van de door de grondheer gestichte kerk op Kerkoerle - het centrum van Oerle was en dat daar recht werd gesproken. (Deze vóór-grondheerlijke rechtspraak was een tamelijk primitieve rechtspraak, vrijwel uitsluitend gebaseerd op gewoonterecht.) Het gevoel van heropleving kan bij de verlening van het vrijheidsprivilege nog zijn versterkt doordat het oude plaatselijke gewoonterecht bij de nieuwe publieke rechtspersoon bleef bestaan (in het geval Oerle werd gereactiveerd). Het begrip 'commune de Sandoerle' (gemeenschap van Zandoerle) heeft betrekking op een groep, de gezamenlijke ingezetenen van een gehucht, die als een eenheid, als rechtspersoon aan het

⁴⁾ Oerle wordt ook vrijheid genoemd in oorkonden uit 1356 (blijde inkomst van Johanna en Wenceslaus, hertogin en hertog van Brabant), in 1372 (bevestiging van het charter van Kortenbergh), eveneens in akten uit 1357, 1372, 1387, 1495, 1512, 1529, 1530, 1533, 1534, 1542, 1543, 1544, 1550, 1554, 1570, 1612 en 1623.

⁵⁾ Sassen, J.N.G., *Inventaris der Archieven van de stad 's Hertogenbosch*, p. 130, nr. 805.

⁶⁾ Gramaye, J.B., *Taxandria; in qua Antiquitates et decora Regionum ...* enz, 1610 Bruxellae, p. 99.

⁷⁾ Zie: Bijnen, J.F.C.M., Het veronderstelde belang van Oerle in de middeleeuwse Kempen II, in: *Brabants Heem*, 35 (1983), m.n., p. 119.

rechtsverkeer kon deelnemen. In deze zienswijze regelde de gemeenschap van Zandoerle de rechten en plichten van het dorp en bracht zij dit op het vrijheidszegel tot uitdrukking.

In het benoemen van Zandoerle schuilt (dus) een competitief element om gezag te vestigen en af te bakenen tussen de 'oerbevolking' van Oerle (die op Zandoerle woonde) en de bewoners/eigenaren van het (later) bij de vestiging van de (Frankische) grondheer ontstane Kerkoerle.

De zitting van de schepenbank, 'geding' genoemd, werd in de open lucht op het marktveld van Zandoerle gehouden, onder een gerechtslinde: *..... midden in het Sandt plachtte hier onder eenen lindenboom de banck gespannen ende recht gedaen te worden.*⁸⁾ Dit bijeenkomen onder een (eik of) linde gaat terug op oudere vormen van vergaderen en rechtspraak in de openlucht.

Samenvattend: in de 13e eeuw was Zandoerle het trefpunt van het burgerlijke bestuur, van de vrijheid en van rechtspraak; voor zaken betreffende de grondheerlijkheid en/of de parochie moest men zich wenden tot de meier van Postel of tot de pastoor die op Kerkoerle resideerde.

Privileges

Naar de privileges, die bij de toekenning van het recht van vrijheid aan Oerle zijn verleend, kunnen we slechts gissen. Op de eerste plaats gold de vrijheid als een centrum van recht, met behoud van het bestaande gewoonterecht, werd over het algemeen de bestuursrechtelijke positie van de plaats, als overeenkomstig met die van een bestaande vrijheid, vastgelegd. Voor de Brabantse plaatsen was dit doorgaans - hoewel minder vergaand - gerelateerd aan het institutionele recht van 's-Hertogenbosch. Waarschijnlijk ontving Oerle bij de vrijheidsverlening het privilege van een zelfstandige schepenbank, waardoor het werd losgemaakt van het ressort onder de bank van Eersel. Andere privileges die Oerle bezat, maar waarvan niet duidelijk is wanneer zij werden verleend, waren marktrechten, vrijdom van tol en het waagrecht (wegen van goederen). Mogelijk zijn deze privileges niet bij de vrijheidsuitgifte, maar later per octrooi aan Oerle verleend.

De schepenen van Oerle waren benoemd als schepenen van de vrijheid én van de dingbank Oerle. Hun benoeming was dus tweeledig. De bevoegdheid van de vrijheid diende uitsluitend de inwoners van Oerle en de rechtspraak van de dingbank betrof Oerle met de omliggende dorpen. De eerstgenoemde bemoeienis hield in dat de schepenen waren genomen uit de inwoners van Oerle.

We moeten allereerst onderscheid maken tussen de jurisdictie van de vrijheid Oerle en de jurisdictie van de schepen- of dingbank van Oerle. De vrijheid betrof de vertegenwoordiging van de gemeenschap Oerle in oorkonden met een politieke en staatkundige strekking, doorgaans tezamen met andere vrijheden en steden; en de dingbank was in het bijzonder belast met de uitoefening van wetgeving en rechtspraak van het lokale bestuur (kon meer dan één dorp omvatten). Documenten uitgaande van de vrijheid Oerle werden bezegeld met het zegel van de vrijheid, en bij de schepenbank werden de stukken in tegenwoordigheid van een of meer schepenen opgemaakt en gewaarmerkt met het persoonlijk zegel van twee schepenen krachtens wiens autoriteit het stuk werd opgemaakt. (Een collectief zegel van de schepenen van de bank van Oerle (*scabinorum de Oerle*) is niet bekend.)

De jurisdictie van de dingbank van Oerle bestreek Oerle en de haar 'omringende' dorpen: Meerveldhoven, Zeelst, Veldhoven, Blaarthem, Vessem, Wintelre en Knegsel, de bank had echter haar domicilie in Oerle.

In een latere uitbreiding van bevoegdheden van de Oerlese schepenbank werd het toegestaan leden van buiten Oerle in het schepencollege te benoemen, uiteraard konden alleen de in Oerle wonende schepenen de vrijheid vertegenwoordigen.

Lakzegel van de vrijheid Oerle (waarschijnlijk 16e eeuw), gebaseerd op de vroegere zegelafbeelding van Zandoerle.

*Omschrift: + :S:[IGILLUM] COMMUNE LIBERTATIS DE OERLE.
(facit zegelafdruk: Jacq. Bijnen, met gebruik van het nog aanwezige zegelstempel)*

⁸⁾ Oudenhoven, J. van, *Een Nieuwe ende vermeerderde Beschrijvinge van de Meijerije van 's Hertoghensbossche*, 1670 's-Hertoghensbossche, p. 58. (Dit is een uitgebreidere omschrijving van hetgeen Gramaye in 1610, p. 100, meedeelde; er staat: *.....Midden op de markt stond een lindeboom de plaats van de rechtspraak ....*)